

100 lat realizacji polichromii w technice farb mineralnych KEIM w Polsce

Ryszard
SZOPA

Keim Farby Mineralne
Sp. z o.o.
ul. Kielezowska 64B
51-315 Wrocław
tel. (071) 329 81 52
www.keim.com.pl

Na terenie Polski znajduje się kilka dużych, ponad 100-letnich realizacji malarstwa monumentalnego w obiektach sakralnych, które zostały wykonane farbami mineralnymi Keim'a w końcu XIX i na początku XX wieku na terenach Kujaw, Mazowsza i Kaszub.

W tym czasie w zakresie polichromii dominował ośrodek małopolski z Krakowem oraz Lwowem i takimi wielkimi malarzami, jak Matejko, Mehoffer, Wyspiański, Tetmajer, Bukowski, Uziębło, Makarewicz. Stosowano wówczas technikę klejową lub woskową. I tak na przykład dekoracja malarska kościoła Mariackiego w Krakowie Jana Matejki powstała na bazie techniki klejowej. Podobną technologię stosował uczeń Matejki Stanisław Wyspiański przy realizacji polichromii w kościele Franciszkanów w Krakowie. Polichromia kościoła Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Sosnowcu wykonana przez Włodzimierza Tetmajera i Henryka Uziębłą w latach 1904–1906 wykonana została w technice woskowo-olejnej na zaprawie wapiennej.

Natomiast wiele realizacji na Mazowszu, Kaszubach i Kujawach powstało z zastosowaniem nowoczesnej, jak na tamte lata, technologii farb mineralnych Keim'a. Technika malowania farbami krzemianowymi jest stosunkowo młoda i opracowana została na początku XIX wieku. Decydujące znaczenie miało zlecenie króla Ludwika I Bawarskiego na opracowanie techniki, która dorówna wspaniałemu malarstwu pompejańskiemu i nie będzie wrażliwa na wpływy atmosferyczne. Rozwój techniki krzemianowej związany jest bezpośrednio z odkryciem i zastosowaniem zasadniczego spoiwa – szkła wodnego, którego historię A.W. Winner wywodzi z czasów starożytnego Egiptu. W 1818 roku szkło wodne zostało „ponownie odkryte” przez Jochana Nepomucena Fuchsa w Monachium. Istotnym dla rozwoju techniki stereochromii – jak ją nazywano ówczesnie – było wykonanie w 1855 roku przez Wilhelma Kulbacha malowideł ściennych w przedsiönku nowego Muzeum Berlińskiego.

Zasadniczego kroku w udoskonaleniu farb krzemianowych dokonał jednak Adolf Wilhelm Keim (1851–1913), który w roku 1878 opatentował swoją ulepszoną technologię i techni-

kę stereochromii pod nazwą malarstwa mineralnego. Wkrótce po opatentowaniu przez Keim'a farb mineralnych zrealizowano szereg polichromii np. w kościele w Eichelbergu koło Regensburga (1878) czy fasady domów w Worn (1880). Dzięki farbom Keim'a, mimo rosnącego zanieczyszczenia powietrza i stosowania coraz częściej tynków cementowo-wapiennych, możliwe stało się malowanie fasad budynków.

Na terenie Polski pierwszą realizacją malarstwa w technice farb mineralnych Keim'a była polichromia gotyckiej katedry w Pelplinie. Podczas regotycyzacji świątyni w latach 1894–1899 wymalowano ściany stylizowanymi ornamentami dekoracyjnymi. Prawdopodobnie twórcą

*Katedra Płocka
– Ostatnia Wieczera
i Aniołowie z Arma Christi*

tej polichromii był Friedrich Stummel, profesor Międzynarodowej Szkoły Malarstwa Kościelnego w Kevaelar w Nadrenii. Kevaelar było i jest największym miejscem pielgrzymkowym, odpowiednikiem polskiej Częstochowy, gdzie rozwijało się bardzo prężnie środowisko artystyczne związane ze sztuką sakralną. Obok szkoły Stummela działał tam wybitny warsztat witrażowniczy Wilhelma Derixa. W kościołach Kevaelar znajdują się polichromie F. Stummela. W 1902 roku w Pelplinie dodatkowo wymalowano farbami Keim'a kaplicę seminaryjną.

Jednakże bezsprzecznie największą realizacją w technice farb mineralnych Keim'a jest monumentalna dekoracja katedry w Płocku. Katedra pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny wzniesiona została w 1136 roku, rozbudowana w XIII i XIV w. i gruntownie przebudowana w latach 1531–1563. W 1901 roku biskupem płockim został Jerzy Szembek, który rozpoczął prace nad przebudową katedry. Po ogłoszeniu konkursu na wykonanie polichromii komisja konkursowa w składzie ks. A. Nowowiejski, ks. A. Brykczyński, S. Odrzywolski, J. Dziekański i St. Szyller, wybrała projekt Józefa Mehoffera¹. Jednakże po licznych dyskusjach i kontrowersjach odstąpiono od zlecenia Mehofferowi tej realizacji. Wtedy bp Żarnowicki doradził bp Szembekowi, by w sprawie polichromii zwrócić

*Kościół w Wielu
– widok na prezbiterium
i Ostatnia Wieczerza*

się do prowadzonej przez Fryderyka Stummela w Kevaelar Międzynarodowej Szkoły Malarstwa Katolickiego. Do szkoły tej uczęszczał w owym czasie Władysław Drapiewski. On to przedstawił kapitule stosowne projekty pomalowania katedry, które zyskały ogólne uznanie, i w 1904 r. otrzymał od biskupa A. Wnukowskiego zlecenie na wykonanie polichromii Katedry Płockiej. Drapiewski do pomocy w wykonaniu tak olbrzymiego zadania zaprosił swojego kolegę i przyjaciela ze szkoły w Kevaelar – Mikołaja Brüchera z Luksemburga². Drapiewski wykonywał całą polichromię techniką mineralnych farb Keim'a. Technikę tą zapewne poznał w szkole w Kevaelar, gdzie studiował zarówno historyczne, jak też współczesne realizacje polichromii sakralnych. Mógł również skonfrontować poznaną technologię z autentycznymi dekoracjami renesansowymi wykonanymi w technice fresku mokrego z terenu Włoch, gdzie udał się w podróż artystyczną. Nie bez wpływu na wybór tej techniki mogła być osoba Mikołaja Brüchera, który zapewne znał z autopsji tak znane realizacje wykonane w technologii farb mineralnych Keim'a jak choćby monumentalną dekorację willi Patumbah w Zurichu z 1886 r., czy realizacje na dworcu kolejowym i w budynku gimnazjum w Lucern, albo polichromie elewacji ratuszy w Schwyz i Stein am Rhein. Międzynarodowa Szkoła Malarstwa Kościelnego prowadzona przez Fryderyka Stummela kształciła artystów w oparciu o wzorce odwołujące się bezpośrednio do włoskiego renesansu, co wynikało z założeń nazareńczyków i Fryderyka Overbecka. Studia nad malarstwem włoskiego renesansu poświęcone były poznaniu techniki fresku mokrego jak i suchego. A właśnie technika mineralnych farb Keim'a w najdoskonalszy sposób je imitowała, zapewniając trwałość kolorystyczną oraz odporność. Sam Stummel posługiwał się tą technologią choćby w katedrze w Pelplinie. W katedrze płockiej w latach 1904–1914 i w latach międzywojennych powstała neorenesansowa polichromia złożona z cyklu wielkoformatowych scen figuralnych, ujęta w dekoracyjne malowane elementy architektoniczne i ornamentalne. W nawie głównej znajdują się następujące sceny: Zmartwychwstanie, Droga Krzyżowa, Gody w Kanie Galilejskiej, Kazanie na górze (Nauczanie Chrystusa), Ostatnia Wieczerza i Ustanowienie Kościoła (wręczenie kluczy św. Piotrowi). W prezbiterium przedstawiono Pokłon Mędrców ze wschodu, Ofiarowanie Dzieciątka Jezus w świątyni, Boże Narodzenie, Święta Rodzina, zaślubiny Najświętszej Marii Panny, Znalezienie Pana Jezusa w świątyni, Koronacja Marii w otoczeniu aniołów, procesje świętych i błogosła-

*Kościół w Swornychgaciach
– sklepienie prezbiterium
i Anioły na ścianie prezbiterium*

wionych polskich. W kopule znajdują się następujące przedstawienia: czterech ojców kościoła, czterech ewangelistów oraz dwunastu apostołów. Warto wspomnieć, iż w 2003 roku w katedrze miał miejsce incydent polegający na wymalowaniu w nawie bocznej sprayem krzyży satanistycznych. Mimo obaw malunki te zostały usunięte bez naruszenia i uszkodzenia oryginalnego malowidła.

Kolejną realizacją malarską wykonaną w technice farb mineralnych Keim'a była zrealizowana w 1911 roku polichromia w kościele kalwaryjnym we Wielu na Kaszubach. Kościół parafialny pw. św. Mikołaja wzniesiono w latach 1904–1906, na miejscu starego kościoła drewnianego. Inicjatorem budowy był ks. Jan Fethke, a projekt architektoniczny opracował Roger Sławski z Poznania. Kościół został wzniesiony w stylistyce neobarokowej, murowany z cegły, zewnętrznie i wewnętrznie tynkowany tynkami cementowo-wapiennymi, zewnętrznie nie malowany. We wnętrzach z inicjatywy ks. proboszcza Józefa Szydzika wykonano polichromię w latach 1911–1913 według projektów Nicolasa Brüchera oraz Władysława i Leona Drapiewskich. Polichromię wykonano na nowych tynkach cementowo-wapiennych w technice farb mineralnych Keim'a. Polichromia ma stylistykę neorenesansową z ornamentyką nawiązującą do secesji. W Prezbiterium przedstawieni zostali: Chrystus i czterej ojcowie kościoła na tle dekoracyjnej ornamentyki, Koronacja Marii, po obu stronach łuku tęczęgo przedstawiono świętych polskich (podobne rozwiązanie

kompozycyjne i ikonograficzne jak w Płocku, poniżej sygnatura Brücher), w prawym ramieniu transeptu Chrystus błogosławiący dzieci (sygnatura *mal Leon Drapiewski 1913*), w pejzażu za Chrystusem znajduje się sylwetka kościoła we Wielu. Na szczególną uwagę zasługuje scena Ostatniej Wieczerzy, która jest wzorowana na fresku Leonarda da Vinci (refektarz) Santa Maria delle Grazie w Mediolanie. Na stropie trzy tonda z przedstawieniami alegorycznymi aniołków trzymających kartusze z monogramami. Bogaty ornament kwiatowy i wstęgowy.

W niedalekich Swornychgaciach koło Chojnic, w kościele parafialnym pw. św. Barbary również została zrealizowana polichromia w technice farb Keim'a. Od 1900 roku parafią zarządzał ks. Franciszek Drapiewski. Ten nowy kościół zbudowano w 1913 roku według projektu architektonicznego Fritza Kunsta. Jest on murowany z cegły, tynkowany tynkami cementowo-wapiennymi. We wnętrzach polichromię wykonał w 1916 roku Władysław Drapiewski i Nicolas Brücher. Polichromia o cechach secesyjnych zawiera przedstawienia Chrystusa w oto-

*Kościół w Drzycimiu
– widok na sklepienie*

*Kościół w Soczewce
– sklepienie prezbiterium*

czeniu czterech ewangelistów i Matki Boskiej, pochód świętych i błogosławionych polskich, który jest powtórzeniem realizacji w Płocku, oraz rząd modlących się aniołów. Całości dopełnia bogaty ornament dekoracyjny, kwiatowy, wiciowy, geometryczny o stylizacji ludowej, oraz typowe główki dziecięce przedstawione na tle dekoracyjnych kartuszy.

Następną polichromią Władysława Drapiewskiego i Nikolasa Brüchera zrealizowaną w technice farb mineralnych jest polichromia w kościele pw. Matki Boskiej Pocieszenia w Drzycimiu. Został on wybudowany w latach 1862–1865. Około 1915 r. powstała tu polichromia w większości ornamentalna o cechach secesyjnych. Szczególny walor posiadają wizerunki pięciu aniołów w sklepieniu prezbiterium, o mocnej stylizacji secesyjnej i dużej dekoracyjności. Po bokach prezbiterium znajdują się

przedstawienia świętych i błogosławionych polskich, po prawej św. Florian, św. Stanisław biskup, bł. Bronisława, bł. Jolanta i bł. Salomea. Po lewej stronie św. Stanisław Kostka, bł. Izaak Boner, bł. Jakub Strzebię, św. Kazimierz, św. Jan Kanty. Identyczna procesja świętych znajduje się w prezbiterium katedry płockiej. Sklepienie dekorowane jest stylizowanym niebem i gwiazdami w formie kwiatów. Pasy, gzymsy oraz ściany pokrywa ornament plecionkowy, stylizowany palmetowy oraz kwiatowy.

W Soczewce, niewielkiej miejscowości oddalonej o ok. 10 km od Płocka, położonej nad sztucznym jeziorem, powstałym ze spiętrzenia wód Skrwy w pobliżu ujścia do Wisły, znajduje się kościół, który posiada polichromię z lat 20-tych ubiegłego wieku autorstwa Władysława Drapiewskiego. Ten neogotycki kościół został wzniesiony w 1906 roku w centrum wsi. W prezbiterium zrealizowany został zespół polichromii przedstawiający dekoracyjnie i secesyjnie opracowane wizerunki aniołów. Poniżej strefy aniołów pas dekoracyjny z kartuszami emblematycznymi i inskrypcjami. Pod pasem stylizowane przedstawienie dekoracyjnej kotary. Sklepienia malowane w kolorze niebieskim, ornament wiciowy oraz gwiazdzisty (stylizowany na kwiaty). Pozostała część kościoła jest pokryta ornamentami stylizowanych kwiatów (róże, kwiaty polne), gwiazd, wici roślinnych (winośli), palmet oraz główek anielskich.

Kolejny kościół, który posiada polichromię zrealizowaną w technologii Keim'a przez

*Kościół w Osiu
– widok na prezbiterium*

Władysława Drapiewskiego znajduje się w Nowym Duninowie. Kościół Niepokalanego Poczęcia NMP jest neogotycki, zbudowany w latach 1901–1911 staraniem ks. M. Kozakowskiego. Ufundowany został przez A. Ike-Duninowskiego oraz parafian. W kościele znajduje się polichromia wykonana przez rodzinę Drapiewskich z lat 20-tych XX wieku. W prezbiterium dwa przedstawienia po bokach ołtarza (neogotyckiego pierwotnego): po lewej stronie Zwiastowanie, po prawej Nawiedzenie. Pozostałe elementy architektury neogotyckiej jak służki, konsole itd. zostały pokryte ornamentem stylizowanym geometrycznym oraz roślinnym. Sklepienie prezbiterium pomalowane zostało w niebieskim kolorze przy zastosowaniu ornamentu akantowego. W łuku tęczowym przedstawienia pięciu aniołów oraz Chrystusa Pantokratora. Od strony prezbiterium w szczycie łuku przedstawienie schematyczne Jeruzolimy z Okiem Opatrzności. Poniżej przedstawień aniołów typowe motywy głów anielskich otoczonych kolorowymi skrzydłami, poniżej ornament palmetowy stylizowany. W glicyfach okiennych zamieszczono dekoracyjne wzory roślinne stylizowane w charakterze geometrycznym o bogatej kolorystyce. Zworniki sklepienia otoczone są delikatnym „koronkowym” ornamentem stylizowanej roślinności.

W niewielkiej miejscowości Osie (na trasie do Grudziądza) w kościele parafialnym Podwyższenia Krzyża w latach 1921–1923 została zrealizowana polichromia figuralno-ornamentalna. Polichromię wykonaną w technologii Keim’a należy znów wiązać z rodziną Drapiewskich. Niestety część przedstawień została przemalowana i nie prezentuje tak wysokich walorów plastycznych. Natomiast ornamentyka powtarza znane motywy i wzory z realizacji w Wielu, Swornychgaciach czy Drzycimiu.

Na terenie Polski znajduje się kilkadziesiąt realizacji rodziny Drapiewskich i Nikolasa Brüchera. W większości przypadków polichromie te były wykonywane przy zastosowaniu farb mineralnych Keim’a. Z pewnością kompleksowe badania tych ponad 100-letnich realizacji zarówno pod kontem historycznym jak i technologicznym pozwoliłyby nam na lepsze poznanie tej jakże interesującej dziedziny.

Ryszard Szopa

Fotografie: Paweł Kucharski, Ryszard Szopa

Farba krzemianowa (silikatowa) jest farbą, która zawiera spoiwo nieorganiczne – potasowe szkło wodne z nieorganicznymi barwnikami³. Maluje się na suchej, dobrze związanej zaprawie. Farby te charakteryzują się doskonałą przepuszczalnością pary wodnej (paroprzepuszczalność dla farb KEIM wynosi około $2.000 \text{ g/m}^2 \cdot \text{d}$ lub około $83 \text{ g/m}^2 \cdot \text{h}$). Farba ta nie tworzy błony, co pozwala zupełnie swobodnie oddychać murom. Mikrokrystaliczna struktura farb krzemianowych powoduje, że w normalnych warunkach nie następuje skraplanie pary wodnej. Powłoki te są odporne na światło, a malowidło jest w zasadzie matowe. Niewątpliwą zaletą jest to, że farby te nie odbarwiają się przy nanoszeniu jaśniejszego koloru na ciemniejszy. Tworzą powłoki odporne na wodę, na rozpuszczalniki, gazy przemysłowe i spaliny. Nie stanowią pożywki dla mikroorganizmów. Farby krzemianowe wykazują fizyczne i chemiczne pokrewieństwo z mineralnymi materiałami budowlanymi⁴. Farby te wnikają w zaprawę i łącząc się z jej składnikami, kamienieją w mikrokrystaliczne struktury tworzące odporną krzemionkę.

Przypisy:

¹ Kowalski J.K., *Polichromia płockiej katedry*, Płock 2001

² Malget Jean, *Nikolas Brücher – człowiek ciszy*, Płock 2000.

³ Nowak Artur, *Historia fasadowych materiałów powłokowych*, „Renowacje i Zabytki” 1/2003, s. 107–117.

⁴ Karaszkiwicz Paweł, *Farby elewacyjne*. „Renowacje i Zabytki” 4/2003, s. 78–89.